

**НАУКОВИЙ
ВІСНИК**

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 565

Романо-слов'янський дискурс

Збірник наукових праць

Чернівці
Чернівецький національний університет
2011

МОТИВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ АНТИЧНОСТІ

Висвітлюються питання історичного дискурсу української античності. Зокрема з'ясовуються мотиваційні засади вивчення історії речення греко-римських художників традиції вивчення літератури. Наголошується, що дослідження античного інтертексту допомагає виявити ті світоглядні й естетичні риси, які стали підґрунтям для діалогу української культури з греко-римською. Відзначається також, що аналіз специфіки української речення античності сприяє пошукам національної ідентичності в історичній літературі.

Ключові слова: українська античність, речення, інтертекст, ітерпретація.

У ролі діалогічного партнера українського письменства літературна античність виступає вже не одне століття. Вона належає до тих, "текстів", що, власне, і формують, за А. Туревичем, "навантаженість у людей того чи іншого суспільства, що належає до однієї культури, певного спільного оснащення", які дають їм можливість по-своєму сприймати й усвідомлювати своє природне й соціальне оточення та самих себе" [8, с. 46]. Як і для літератур Західної Європи, сприйняття античності як своєрідного типу інтертексту, що запозичується й тлумачиться з більшою чи меншою часткою суб'єктивного "прочитання", властиве й нашій літературі. Темі, мотиви, образи, способи творення художнього світу, зображально-виражальні засоби, жанрові структури античного походження, які з часом отримали статус і універсальних, і конкретнопонаціональних водночас, стали складовою того "розумового інструментарію", який і формувала українська літературна традиція. Крім того, ментальні, духовні та художні ідеї античності ввійшли в генетичне поле й дискурс української культури, сформували підґрунтя традиції речення греко-римської культури спадщини. Кожен етап розвитку цієї традиції мав свої тенденції та домінуючі форми, які утворили розгалужену систему інтертекстуальних взаємозв'язків.

Мета нашої статті – визначити смислові напрями й сто років по тому.

Навантаження терміна "українська античність" формують мотиваційні засади її історичного дискурсу. При цьому усвідомлюємо певну умовність самого поняття "античність", яке для кожної епохи локалізується по-своєму, а в ширшому типологічному перспективі зближується з мифом про золотий вік, рай, ідеальну державу тощо. Попри це, вважаємо, що, досліджуючи наші локальні варіанти античності та їхню зміненість у "ликому часі" (М. Батіні), матимемо підстави того, що об'єднують тезу щодо особливості неповторності кожної літературної епохи, можна визначити не лише за власне текстами, створеними, а й за специфікою її інтертекстуальності: це код-мова певного часу і певної культури.

Віддаляючись у часі від античності, наступні культурні епохи в зворотній до цього феномену, підтверджуючи у такий спосіб істинність концепту "жива античність". Поняття "жива античність", наголошував О. Михайлик, має свою зовнішню й внутрішню характеристику: "бути „живою“ означає так чи інакше присутньою в історії й приходити в історію зовні, у вигляді своєї реставрації або реновації, а вже знаходитися в ній" [18, с. 308]. Тичність, на думку вченого, реально присутня в культурному процесі у вигляді риторики, а у звязку з значенням як техніки красномовства в широкому — "слово", яке є носієм усіх великих дефініцій і змістових характеристик античності та спроможність творчо запозичувати антич-

Незалежно від характеристик, якою наді-
лявся міф про античність, важливим моментом у
трактуванні греко-римського феномену будь-
якою культурною епохою був погляд на неї як на
цілісну систему уявлень, на потужну систему
знань і творчості, що передбляє новий досвід у
задагальній відомі форми. Спроби теоретичного
осмислення образу античності супроводжували-
ся рецензією та трансформацією письменниками
спадщини давніх греків і римлян у своїй худож-
ній практиці. Сприймаючи античність у широко-
му розумінні як „школу стилю” чи дискусуючи з
нею, а то й відкидаючи, митці різних культур
однаково залишалися в слововому полі античних
ідей, сюжетів, мотивів, образів і форм. Водночас
упродовж тривалого часу складалася й інша тра-
диція – традиція дослідження особливостей за-
своєння і відомі античного художнього до-
свіду в кожній національній літературі. Першість
у наданні системного характеру таким дослід-
женням в нашій літературі належить І. Франку,
для якого взаємини греко-римської й української
літератури стали об'єктом ґрунтовного наукового
вивчення і одним з аспектів власної рецензії ан-
тичності (див. [4]).

У різних за форматом наукових студіях,
присвячених проблемам діалогу української літе-
ратури з античною, дослідники послуговуються
власним визначенням цього феномену. Так, у
монографії про роль античної спадщини у твор-
чості Т. Шевченка М. Майстренко говорить про
*традиційно звернення до античних джерел в ук-
раїнській літературі* [14]. Досліджуючи україн-
ську літературу кінця XIX – початку XX ст. у її
взаєминах з греко-римською, О. Турган наголо-
шує, що в нашій культурі „складалася своя *наймо-
наглятна школа художнього й наукового освоєння
античності*” [22, с. 3]. П. Мірошніченко у дисер-
таційному дослідженні, присвяченому аналізу
трансформації жанрових особливостей античної
трагедії в українській літературі порубіжжя, ви-
сунув аналізовані явища в *історію засвоєння та
трансформації античних мотивів і образів* [17].
Ю. Микитенко досліджує *історію і типологію
українсько-грецьких літературних зв'язків* [15];
[6], а в розвідці про І. Франка – дослідника ан-
тичної літератури – Б. Баглай-Солняник веде мову
*про концепцію античності в українській літера-
турі* [4]. У дисертаційній роботі, присвяченій
проблемі трансформації античних образів і моти-
вів у творчості Н. Королевої, К. Буслая, аналі-
зуючи історію рецензії греко-римської худож-
ньої спадщини західноєвропейською традицією,
артикулює її як *„теорію рецензії античності”*, а
свої літератур – *„український літературний
рецензійний дискурс античності”* [5].

Історія питання „образ античності” свід-
чить, що, намагачись знайти своє розуміння
феномену культури античної цивілізації, кожна
європейська філософія і митці виходила з власних
спред і духовних запитів. Свого часу О. Лосев,
спочинаючи аналіз античного філософування
в тому „епохального” цілому, в якому європейці
шукать свій „золотий вік”, зауважував:
кожна епоха отримувала від античності те, на
що тільки вона була здатна. Й кожна епоха
починала в ній правильний бік, хоча й неправий
і порушувала інші сторони” [12, с. 67]. У „На-
ціональному символізму та міфології” усе-
біла простежена еволюція розуміння різних
античності в новоевропейській культурі.
Лосев вбудовує свій образ, у якому синтезує
національні зерна” попередніх уявлень світової
філософської думки про античність. Як складала
світлина категорія вона, на його думку,
стала у своїй основі інтуїційно людського тіла як
фізичну характеристику буття взагалі (Шпен-
глер). При цьому фіксується передовсім її „шля-
х” та „краса” (Вінкельман), яка різко про-
стоїть будь-якому романтичному шуканню
світлого й таємного (Шіллер). Античність
є власною безмежністю й таємницею, „діонісієвським” і „ліонісієвським” первинним
світлом, а водночас і природною чуттєвістю, що
визначає від акетичного подолання шлоти (Від-
літінг і Герль) [13, с. 68]. До цієї характерис-
тикою Ю. Сватко, необхідною долати серед-
ньовічний досвід трактування античного Абсо-
люту як квазіабсолюту в De civitas Dei
Августина. Неможливо оминути і ближчий
європейський – усвідомлення – інтерпретації
самого О. Лосева з кінцевою формуючою
ролю космосу як театральної постановки
європейського міфу у В'яч. Іванова, а також до-
слідження міфологічного феномену літературного прочитан-
ня світового світогляду впродовж п'ятнадцяти
століть європейської історії” [21].
Картіна, загальні риси якої необхідні вра-
хувати і для аналізу рецензії античності ук-
раїнською літературою впродовж століть.

Вважаємо, що понятійний діалог і відсутність єдиної термінології зумовлені різними завданнями, які ставлять перед собою дослідники. Для більшості з них історичний дискурс – не самоціль, а лише контекст чи одне з теоретичних питань. Різниця в об'єктах дослідження також "корегує" понятійний апарат, яким користуються науковці. На нашу думку, виваюючи історичний дискурс рецепції українською літературою англійського "тесту", доцільно вживати термінологічно не словосполучення "українська античність", як відомо, свого часу такій термін, але щодо до російської літератури, запропонував Г. Кнабе [1]. Навіть з огляду на дискусійність, як відзначають дослідники (Р. Бойтехович, Н. Шластик), введеного в науковий ужиток поняття "російська античність", саме Г. Кнабе, за визначенням "рецепції" усієї античної культури, виявивши її "типу, і контур строгий" (М. Зеров), "античність асоціюється насамперед із художнім досвідом греко-римської літератури. Таким чином, "ядрістю" словесної творчості, що затіла черпнати з усього і все зробити об'єктом типичного, дозволяє під "українською античністю" розуміти саме літературну античність, історію розвитку теорії якої зумовили особливості художньої рецепції.

Використання запропонованої Г. Кнабе термінологічної ідеї має на меті також вивчення етапів, які пройшла у своєму формувальній українській античності, та з'ясування їхньої цифрики. Російський учений аргументує це між собою ще з античних часів" [7, с. 8]. Третім історико-культурний підхід, пов'язаний з історичним аспектом вивчення античних впливів, для якого характерне не з'ясування "специфіки змісту того чи іншого факту, а встановлення зв'язку між ними – шляху поширення текстів і артефактів" [6]. Вважаємо, що актуалізація в останні десятиліття компаративних досліджень, і зокрема з використанням інтертекстуальної методології, що спрямована на вивчення претекстів, до яких належить і античний, відкриває перспективи поєднання елементів трьох традиційних підходів у новому, універсальному, перевіреному в такий спосіб давню "суперечку" в більш конструктивну площину.

Термінологічне словосполучення "українська античність", на нашу думку, по-перше, акцентує на національному варіанті міфу про античність, по-друге, більш широким містом усталеною на універсальне й комплексне дослідження, ніж "концепція античності" чи "теорія античності", оскільки передбачає сприйняття українською культурою всієї античної ціннісної системи і не обмежує час, шляхи і форми цієї рецепції. У цьому сенсі цілком погоджуємося з Г. Кнабе,

який вважає, що введення поняття "російська античність" дозволяє відійти від розуміння "чайної ремінісценції з міфології, літератури, історії давньої Греції і Давнього Риму в образотворчому мистецтві або в поезії" [11, с. 5]. А своєю чергою, дає можливість вести мову значно ширше, аспекти античної спадщини, були засвоєні національною культурою відомо до власних внутрішніх потреб і стали глянціною складовою.

Зважаючи, що у свідомості умовних українців поняття "українська античність", а не словосполучення "українська античність", як відомо, свого часу такій термін, але щодо до російської літератури, запропонував Г. Кнабе [1]. Навіть з огляду на дискусійність, як відзначають дослідники (Р. Бойтехович, Н. Шластик), введеного в науковий ужиток поняття "російська античність", саме Г. Кнабе, за визначенням "рецепції" усієї античної культури, виявивши її "типу, і контур строгий" (М. Зеров), "античність асоціюється насамперед із художнім досвідом греко-римської літератури. Таким чином, "ядрістю" словесної творчості, що затіла черпнати з усього і все зробити об'єктом типичного, дозволяє під "українською античністю" розуміти саме літературну античність, історію розвитку теорії якої зумовили особливості художньої рецепції.

Використання запропонованої Г. Кнабе термінологічної ідеї має на меті також вивчення етапів, які пройшла у своєму формувальній українській античності, та з'ясування їхньої цифрики. Російський учений аргументує це між собою ще з античних часів" [7, с. 8]. Третім історико-культурний підхід, пов'язаний з історичним аспектом вивчення античних впливів, для якого характерне не з'ясування "специфіки змісту того чи іншого факту, а встановлення зв'язку між ними – шляху поширення текстів і артефактів" [6]. Вважаємо, що актуалізація в останні десятиліття компаративних досліджень, і зокрема з використанням інтертекстуальної методології, що спрямована на вивчення претекстів, до яких належить і античний, відкриває перспективи поєднання елементів трьох традиційних підходів у новому, універсальному, перевіреному в такий спосіб давню "суперечку" в більш конструктивну площину.

Термінологічне словосполучення "українська античність", на нашу думку, по-перше, акцентує на національному варіанті міфу про античність, по-друге, більш широким містом усталеною на універсальне й комплексне дослідження, ніж "концепція античності" чи "теорія античності", оскільки передбачає сприйняття українською культурою всієї античної ціннісної системи і не обмежує час, шляхи і форми цієї рецепції. У цьому сенсі цілком погоджуємося з Г. Кнабе,

раїнської літератури, як, наприклад, п'яти томної праці під керівництвом Г. Бєрвеса "Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті" (1986 – 1990). Актуальність вивчення діалогу української літератури з античною пов'язана також із пріоритетністю аналітичних студій модерних тенденцій вітчизняної літератури, постановним розширенням літературознавчих парадигм дослідження тощо.

Сучасний етап характеризується насамперед поліметодологічністю досліджень, а також посиленням уваги до типологічних узагальнень літературних явищ. Вивчення античного інтертексту в останні десятиліття ХХ ст. активізувалося у зв'язку з дослідженнями у сфері міфопоетики, вивченням українського модернізму (В. Андрушків, О. Завужко, М. Ільницький, Т. Мей-О. Турган та ін.). Дослідники солідарні з висновком, що "новаторським здобутком української літератури, як і інших літератур світу, у цей період стала інтерпретація й трансформація античного міфу, творення на його основі власної авторської міфології" [22, с. 86]. Особливості сприйняття і засвоєння українського літературного ХХ ст. греко-римського тексту вивчалися В. Баллаї-Солганик [4], П. Мірошніченко [17], К. Буслаєвою [5], В. Папушиною [20] та ін.

Таким чином, критична рецепція української античності впродовж всього ХХ ст. не лише засвідчувала актуальність таких досліджень у нашому літературознавстві, а й накреслила їх подальші перспективи. Спільними для таких досліджень є мотиви, що визначають саму потребу в історичному дискурсі. На деяких із них варто наголосити окремо.

По-перше, історія української античності – складова вітчизняної історії літератури та літературознавства. Перефразовуючи відомий вислів, можна сказати про те, що через пізнання минулого людство пізнає теперішнє, можна говорити і про те, що через пізнання античності краще пізнається власна культура. А відтак об'єктивний аналіз явищ українського літературного процесу неможливий без врахування фактажу і специфіки української античності.

По-друге, в історії рецепції античності читачко прослідковується тенденція: звернення письменників до традиційного сюжетно-образного матеріалу зумовлені, в основному, конкретними соціально-історичними обставинами, а також особливостями авторськими мотивуваннями. Ці фактори, на нашу думку, спровоковані природою традиційних міфологічних структур, яким властиві причинно-наслідкові зв'язки між категоріями "минуле", "теперішнє" та "майбутнє". Таку особливність свого часу відзначає Т. С. Еліот, наголосивши, що "осучаснюється", а в своєму "міфі" нісць, про власну сучасність, людина "одинично-історичної людини. У своєму "міфі" про іншу дійсність. Тобто кожна епоха має свій характер своєю людиною дивиться на саму себе і в нову епохою концепція людини – "те, як є", "щоно сучасності завжди є створена відносно М. Ігнатенком, який стверджував, що надійшло. У цьому сенсі важко не погодитися з Ідеєю. У цьому сенсі важко не погодитися з Ідеєю, рецепція античності – один із шляхів пізнання людини взагалі й одвічний пошук людської сутності. З цього погляду, рецепція античності – один із шляхів пізнання людини взагалі й одвічний пошук людської сутності. З цього погляду, рецепція античності – один із шляхів пізнання людини взагалі й одвічний пошук людської сутності.

людиною, що традиція передає передовсім пошук, у якому минуле сприймається не тільки як пройдене, але й як теперішнє. Відчуття змушує людину творити, "відчуваючи собі не тільки власне покоління, але й європейську літературу, починаючи з Гомера серединами – і всю літературу власної країни як те, що існує одночасно й утворене одночасно". Отже, письменник, звертаючись до відповідних сюжетів, став "присутнім у всіх часових сегментах одночасно й водночасно має можливість, осучаснюючи протосюжетні сюжети-зразки шляхом національно-історичної конкретизації та персоналізації традиційних образів, самому виступати в ролі деміурга – творця власної картини світу. Таким чином, історична рецепція античності – це певною мірою історична рецепція поетичної "картини світу", а також таморфоз, яких зазнала психологія творчості античності до сьогоднішнього дня.

По-третє, картина світу й характер творчості письменника, на нашу думку, творять цілісність лише за умови доповнення їх узагальненням про людину. По-сучасному звучить думка В. Бєрвеса, який наголошував, що "відчуваючи потребу в зразках, ми мимоволі повертаємося до давніх греків, тому що в їхніх творах відтворена картина світу, яка по-новому спробоували активно використати традиційні сюжети у літературі ХХ ст., яка по-новому кривала для себе людину. Окремі долі користувалися персонажами осучаснюються та трактувалися як дослідження історичних явищ у духовній еволюції людської цивілізації. Врахування цих аспектів підручтя для об'єктивного визначення своєрідності персоніфікації античних сюжетів в літературі ХХ ст.: у більшості випадків збережено їхні формальні міфологічні характеристики (просторово-часові рамки, сюжетна схема, система персонажів), але акцент зміщується на дослідження повелі діяльності осіб з точки зору моральних уявлень епохи-реципієнта. З цього погляду, рецепція античності – один із шляхів пізнання людини взагалі й одвічний пошук людської сутності.